

امکان‌سنجی طراحی سامانه مسئله‌یابی دینی؛

با تأکید بر حوزه پژوهش‌های قرآنی

محمدعلی محمدی *

حسن خیری **

چکیده

مسئله‌شناسی، از اولین، بایسته‌ترین و ضروری‌ترین نیازهای پژوهشی به شمار می‌آید. این مهم دربارهٔ مسائل دینی و به ویژه قرآنی از اولویتی دو چندان برخوردار است. از طرفی، مسئله‌شناسی نیز همانند بسیاری دیگر از علوم و تحقیقات بشری زمان‌مند و حتی مکان‌مند است، پس بر پژوهشگران لازم است تا مسائل و مشکلات هر عصری را شناسایی کرده و تحقیقات خود را متوجه و معطوف مسائل موجود و ارائه راه‌حل‌ها کنند. یکی از مسائل مهمی که در مسئله‌شناسی شایسته بررسی است، امکان‌سنجی طراحی سامانه‌ای است که روز آمد، اصلاح و ارتقاپذیر، قابل انعطاف، دارای جامعیت و شمول نسبی و به گونه‌ای باشد که پژوهشگران با مراجعه به آن سامانه بتوانند از طرفی مسائل هر عصر را شناسایی و دربارهٔ آن تحقیق و از طرفی مهم‌ترین مسائل را عرضه کنند. این مقاله با مفروض دانستن امکان ایجاد چنین سامانه‌ای، پیشنهادی، دارای سه بخش ورودی، تحلیل داده‌ها و خروجی، ارائه نموده است. بنابر این طرح، ابتدا با دو روش دلفی و گروه‌های کانونی، مسائل قرآنی موجود در جامعه در دو سطح عمومی و نخبگانی شناسایی، اولویت‌بندی و بر اساس ساختار علوم و معارف قرآن یا دیگر روش‌های معمول، طبقه‌بندی می‌شوند. سپس دیگر ورودی‌ها، به شکلی که در متن مقاله آمده، به سامانه عرضه شده و با توجه به نیمه هوشمند بودن سامانه، این عناوین دسته‌بندی و مسائل جدید به دو روش یاد شده، استخراج می‌شود.

کلیدواژه‌ها

مسئله‌شناسی، سامانه، قرآن، مباحث دینی، جامعه.

aqamohammadi@gmail.com

hassan.kheiri@gmail.com

تاریخ تأیید: ۱۳۹۲/۰۷/۲۱

* استادیار پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

** استادیار دانشگاه آزاد اسلامی نراق

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۰۶/۰۵

درآمد

توجه روش‌مند و هدف‌مند به مسائل روز و مسئله‌شناسی هوشمند یکی از ارکان و پایه‌های مهم تحقیقات کاربردی و سودمند است. بدون مسئله‌شناسی روزآمد به هیچ‌رو نمی‌توان ادعا کرد که تحقیقات و پژوهش‌ها در مسیری حرکت می‌کند که مورد نیاز جامعه و برای اجتماع سودمند است. این مهم دربارهٔ مسائل قرآنی نیز وجود دارد؛ زیرا خداوند متعال، قرآن کریم را برای هدایت عموم مردم (بقره: ۱۸۵) و مومنان به این کتاب الهی (بقره: ۲) نازل فرموده است و مهندسی شدن به هدایت قرآن زمانی ممکن است که آدمی مسائل خود و جامعه را بشناسد. آنگاه این مسائل را به قرآن کریم عرضه کرده و راه‌حل آنها را از قرآن بخواهد.

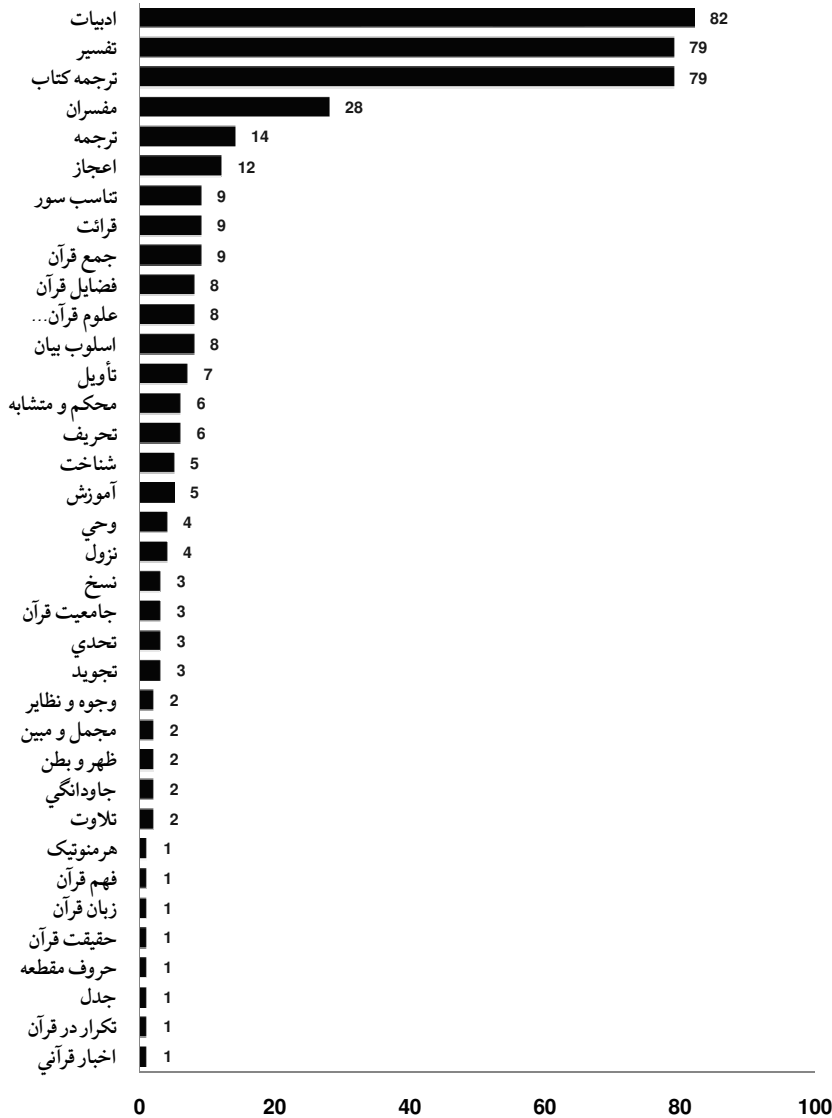
امامان معصوم، این مفسران واقعی قرآن به ما دستور داده‌اند در مسائل پیچیده سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و... آن‌گاه که درها را به روی خود بسته می‌بینیم، به قرآن مراجعه کنیم (کلینی، ۱۳۷۵، ج ۲: ۵۹۹).

توجه به زمانه و زمان شناس بودن یکی از چیزهایی است که به فرموده بزرگان دینی، بر عاقل فرض و لازم است (کلینی، ۱۳۷۵، ج ۲: ۱۰؛ حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۲: ۱۹۱؛ مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۶۸: ۲۸۹) چنان‌که به فرموده امام صادق **7**، اگر کسی عالم به زمانش باشد، از گمراهی در امان خواهد ماند (کلینی، ۱۳۷۵، ج ۱: ۲۶) و وقتی آدمی می‌تواند زمان شناس باشد که مسائل روز را بشناسد و راه‌حل‌های آن را بداند یا در صدد دانستن آن باشد.

سوگمندان باید گفت که، امروزه در ایران، سازمان خاصی متولی امر مسئله‌شناسی نیست. از این‌رو بسیاری از تحقیقات قرآنی، بدون توجه به مسائل و مشکلات پیش روی جامعه انجام می‌شوند.

برای آن‌که تصویر روشن‌تری از فاصله وضعیت موجود با وضعیت مطلوب ارائه کنیم، موضوعات پایان‌نامه‌ها، مقالات، پرسش‌ها و کتاب‌هایی که در مورد علوم قرآن نگاشته شده را بررسی کردیم که نتیجه آن به قرار زیر است:

نمودار پایان‌نامه‌ها در موضوعات علوم قرآنی

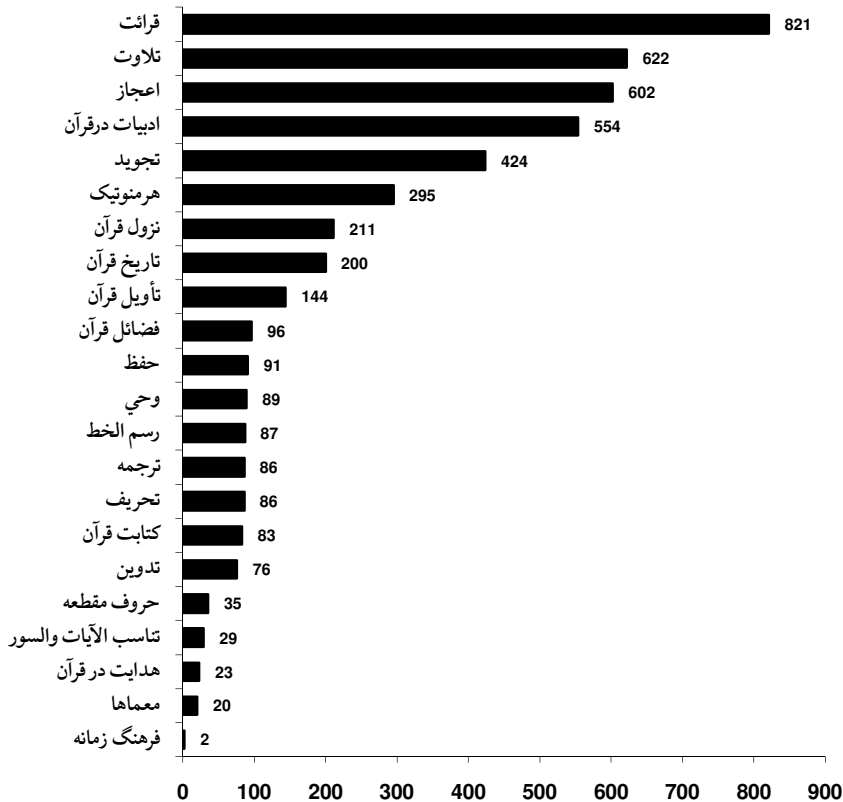
تذکرات

هر چند شمار پایان‌نامه‌هایی که درباره تفسیر نگاشته شده، ۷۹ عدد بوده، اما، بخشی از آنها در موضوعات معارف قرآن و برخی در موضوعات علوم قرآن هستند.

از ۷۹ پایان‌نامه‌ای که در موضوع ترجمه کتاب نگاشته شده، ۴۱ پایان‌نامه ترجمه کتاب‌های علوم قرآنی و بقیه ترجمه کتاب‌های معارف قرآنی هستند. پایان‌نامه‌هایی که با موضوع مفسران آمده، به معرفی مفسرانی همچون سعید بن جبیر، ابن عباس، قاضی نور الله شوشتری، ابوعلی جبایی، ابن مسعود، و... پرداخته‌اند.

بخش ترجمه نیز به معرفی ترجمه‌های قرآن پرداخته و حد اکثر بین دو یا چند ترجمه از ترجمه‌های مشهور مقایسه کرده و وجوه قوت و ضعف هر کدام را معرفی کرده‌اند. از میان پنج موضوع نخست، هیچ کدام، از مسائل مهم جامعه معاصر به حساب نمی‌آیند.

نمودار کتاب‌ها در موضوعات علوم قرآن (صرف نظر از تفسیر)

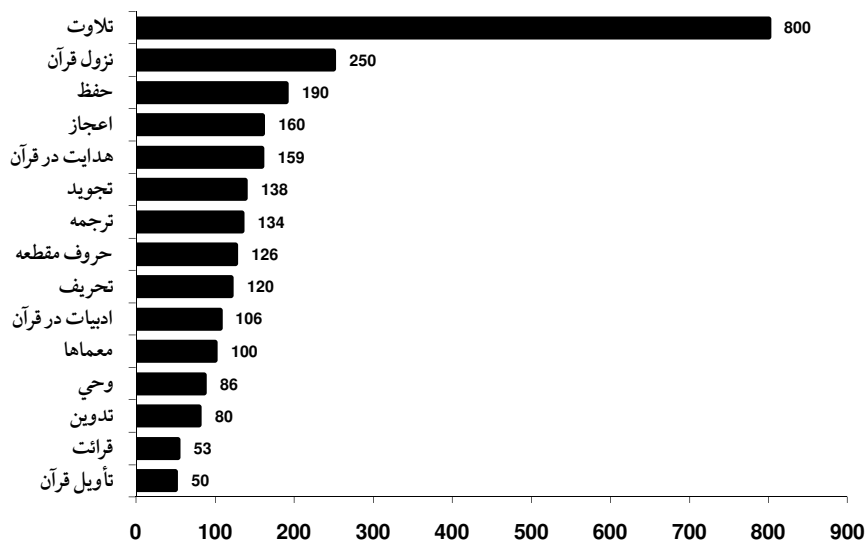
یادآوری‌ها

جامعه آماری فوق، کتابخانه «مرکز فرهنگ و معارف قرآن»، به عنوان بزرگترین مرکز قرآن پژوهی کشور است که به هنگام آمارگیری دارای ۱۶ هزار عنوان کتاب بوده است.

یادآوری‌ها

جامعه آماری فوق، کتابخانه «مرکز فرهنگ و معارف قرآن»، به عنوان بزرگترین مرکز قرآن پژوهی کشور است که به هنگام آمارگیری دارای ۱۶ هزار عنوان کتاب بوده است. مجموع کتاب‌های علوم قرآنی این مرکز، ۴۶۷۲ عنوان است که حدود یک چهارم کتاب‌های مرکز را تشکیل می‌دهند و به عبارت دیگر، تنها حدود یک چهارم کتاب‌های قرآن به موضوعات علوم قرآن پرداخته و سه چهارم به موضوعات معارف قرآن پرداخته‌اند. دلیل آن که موضوعات تفسیر، در آمار نیامده این است که بخشی از موضوعات زیر مجموعه تفسیر، همانند انواع تفسیر، روش‌های تفسیری و... از علوم قرآن، ولی تفسیر متن قرآن از معارف قرآن به حساب می‌آید. نتیجه این که هر چند کتاب‌های تألیف شده، اندکی به مسائل جامعه نزدیک تر است، ولی باز هم فاصله وضعیت مطلوب و موجود بسیار زیاد است.

نمودار پرسش‌ها در موضوعات علوم قرآن (صرف نظر از تفسیر)

یادآوری‌ها

جامعه آماری نمودار ارائه شده، بیش از ۶۹۳۹۱ پرسشی است که طی حدود ده سال از طرف اقشار مختلف مردم برای «مرکز فرهنگ و معارف قرآن» ارسال شده است. به دلیلی که

گذشت، آمار پرسش‌های تفسیری حذف شده است. بررسی آمارهای پیش گفته، به خوبی نشان می‌دهد که بسیاری از تحقیقاتی که درباره قرآن انجام شده بدون توجه به مسائل جامعه بوده است که این امر ممکن است به دلیل عدم وجود سامانه‌ای هوشمند برای شناسایی مسائل قرآنی جامعه است.

بهترین راه برای هدایت پژوهش‌ها به سوی نیازها، تشکیل سامانه‌ای است که دانشوران بتوانند با مراجعه به آن ابتدا با مسائل و مشکلات آشنا شده، راه‌های رفته را ببینند و بی آن که بخواهند دوباره کاری کنند، گره‌های ناگشوده را بگشایند. با تأسیس سامانه‌ای هوشمند و روزآمد می‌توان تحقیقات و پژوهش‌ها را به سمت و سوی نیازهای جامعه جهت داد.

تعاریف

در بسیاری از موارد واژه «مسئله» به معنای پرسش، شبهه، معضل، بحران و... نیز به کار می‌رود، درحالی که این واژه‌ها با هم تفاوت‌هایی دارند.

«پرسش» به معنای طلب و درخواست است؛ چه درخواست معرفت و شناخت و چه درخواست مال (راغب، ۱۴۱۲: ۲۵۰).

«شبهه» در لغت به معنای همانند و دو چیزی است (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۳: ۵۰۳) ولی در اصطلاح دستگامی استدلالی است که از مقدمات فاسدی تشکیل شده تا حقی را باطل یا باطلی را حق جلوه دهد و به سبب حق نما بودن، آن را «شبهه» می‌نامند (محمدی، ۱۳۹۱: ۹).

«بحران» پیشامدی است که ناگهانی و گاه فزاینده، به خاطر بر هم خوردن تعادل و تناسب میان نیازها و منابع (رضان‌زاده، ۲۰۱۰: ۱)، رخ می‌دهد و به وضعیتی خطرناک و ناپایدار برای فرد، گروه و یا جامعه می‌انجامد. بحران سبب پدید آمدن شرایطی می‌شود که برای برطرف کردن آن به اقدامات اساسی و فوق‌العاده نیاز است (www.wikipedia.org).

هم اکنون سخن درباره مسئله است نه موضوعات یاد شده. «مسئله» در لغت به معنای حاجت، درخواست، نیاز، خواهش، قضیه علمی، سوال و پرسش علمی، مطلب، موضوع، قضیه، مشکل، مبحث و مطلب دارای اهمیت است (دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۲: ۱۸۳۶۵).

در تعریف اصطلاحی «مسئله» اتفاق نظر وجود ندارد. بیشتر جامعه‌شناسان، مفهوم مسئله را «شناخت شکاف یا اختلاف میان وضعیت یا امور موجود با مطلوب» می‌دانند. به بیان دیگر، مسئله به معنای ابهامی است که در چگونگی رسیدن از وضع موجود (present-state) به وضعیت مطلوب (ideal state)، وجود دارد (علوی، ۱۳۸۹: ۲۰۱) و هر چه اختلاف میان وضع موجود و وضع مطلوب بیشتر باشد، مساله حادثتر است (رضاییان، ۲۰۱۳: ۲۰) و حل مسئله یعنی

یافتن و پیاده سازی راه‌حل‌هایی برای رسیدن به وضعیت مطلوب (گروه مترجمان میثاق مدیران، ۱۳۶۸: ۲۵).

صرف نظر از اختلافاتی که در تعریف مسئله و راه‌حل وجود دارد، (همان، ۱۳۸۹: ۲۵؛ علوی، ۱۳۸۹: ۱۰۲)، در تعریفی شرح الاسمی می‌توان گفت: مسئله یعنی مشکلی (Problem) که به سبب فاصله وضعیت مطلوب و موجود در جامعه پدیدار شده است.

مقصود از «مسئله یابی قرآنی»، بررسی، اکتشاف، دسته‌بندی و تجزیه و تحلیل مسائلی است که از منظر کارشناسان قرآنی - در حوزه‌های تخصصی علوم و معارف قرآن - به عنوان مشکل و معضل تلقی می‌شود. «مسئله‌نخبگانی» و یا یکی از مشکلات اجتماعی، سیاسی و... است که انتظار می‌رود، قرآن پاسخ‌گوی آن باشد.

مسئله عمومی

فرض کنید در بررسی جامعه مشخص شود، که بیشتر افراد جامعه از نقش هدایت‌گری قرآن بی‌خبر و غافل بوده و کتاب هدایت و حبل‌الله را تا حد یک کتاب نامفهوم که باید در قبرستانها و برای مرده‌ها خواند، تنزل داده‌اند؛ فرایند کشف این مسئله، تا دسته‌بندی آن و بررسی این که مسئله مورد نظر در کدامین حوزه از حوزه‌های دانشهای علوم و معارف قرآن دسته‌بندی می‌شود و تجزیه و تحلیل مشکل و ارائه راه‌حل‌های پیشنهادی را می‌توان مسئله یابی کرد که کارشناسان حوزه‌های مختلف دانشی باید بدان بپردازند.

سامانه از واژه پارسی سامان (یا ساهمان sahman) گرفته شده. سامان به معنای اسباب‌خانه، لوازم زندگی، بار و بنه سفر، کالا، اندازه و نشانه (عمید، ۱۳۸۸: ۵۲۴) و... است. شاید بتوان گفت مفهوم اصلی سامان «نظم و ترتیب دادن» است و دیگر معانی گفته شده برای این کلمه نیز قابل ارجاع به معنای یاد شده است (عمید، ۱۳۸۸: ۵۲۴؛ ابن‌خلف تبریزی، برهان، ۱۳۶۱: ۱۰۷۶).

معادل فارسی «سامانه» در انگلیسی «system» و به معنای گروهی از اشیاء، موضوع‌ها یا پدیده‌های دارای عمل یا رابطه متقابل منظمی است که مجموعه واحدی را تشکیل می‌دهند (صدری، ۱۳۸۸، ج ۲: ۱۶۹۸).

به سامانه یا سیستم گاه منظومه و دستگاه نیز گفته شده است؛ (صدری، همان). مثل: منظومه شمسی - Solar system - دستگاه معادلات - (System of linear equations)

اهداف و نتایج ایجاد سامانه

مهمترین اهداف طراحی سامانه عبارتند از:

۱. شناسایی مهم‌ترین مسائل مورد ابتلای جامعه در حوزه فرهنگ و معارف قرآن و معرفی مسائل یاد شده (معرفی وضعیت موجود و فاصله آن با وضعیت مطلوب)؛

۲. دست‌یابی به یک جهت‌گیری روشن برای هدایت فرایند برنامه‌ریزی پژوهش‌های قرآنی؛
۳. ارائه فهرست وارده موضوعی مناسب برای دسته‌بندی و طبقه‌بندی مسائل و موضوعات علوم و معارف قرآن؛
۴. تدوین الگویی نسبتاً جامع و مناسب برای «جامعه مطلوب از منظر قرآن کریم».
۵. پیشنهاد راه‌کارهای مناسب برای رسیدن به جامعه مطلوب از منظر قرآن کریم؛
۶. کشف و معرفی مهمترین موضوعاتی که در نظر کارشناسان قرآنی، پرداختن به آنها و پژوهش درباره آن موضوعات در اولویت قرار دارد.
۷. تدوین و ارائه الگوی سامانه پژوهشی مناسب برای مسئله‌یابی در حوزه مطالعات قرآنی؛
۸. تدوین و تألیف پژوهش‌های کاربردی در موضوعات مختلف قرآنی بر پایه نیازهای موجود در جامعه؛
۹. ارائه راه‌کارهای مناسب جهت انطباق بخشیدن تحقیقات قرآنی در سازمان‌ها و نهادهای مختلف با اولویت‌های شناسایی شده؛
۱۰. جلوگیری از اتلاف منابع پژوهشی و ممانعت از صرف این منابع در حوزه‌هایی که از اولویت و اهمیت برخوردار نیستند؛
۱۱. سازمان‌دهی و ایجاد هماهنگی لازم میان طرح‌های پژوهش‌های مختلف قرآنی در سطح کشور برای جلوگیری از دوباره کاری و پراکنده کاری؛
۱۲. زمینه‌سازی برای ارتباط روزافزون تحقیقات قرآنی از طریق انجام تحقیقات اساسی مورد نیاز؛
۱۳. آینده‌نگری در امر پژوهش‌های قرآنی و پیش‌بینی مسائلی که در آینده حادث خواهد شد و ارائه راهکارهای مناسب برای آینده‌پژوهی؛
۱۴. تدوین برنامه‌های پژوهش‌های قرآنی مبتنی بر مشارکت کلیه گروه‌ها و عوامل دخیل در سطح سازمان‌های مربوطه؛
۱۵. معرفی مهم‌ترین مراکز، سازمان‌ها، نهادها، سایت‌ها و کارشناسان قرآنی جهت بهره‌گیری از تجربه‌های به دست آمده و حرکت به سوی مرز دانش در پژوهش‌های قرآنی.

محدوده سامانه

درباره «محدوده سامانه» چند پرسش وجود دارد: سامانه پیشنهادی از حیث موضوعی، به چه مباحثی می‌پردازد؟ محدوده جغرافیایی آن کدام است و آیا به مسائل خارج از کشور نیز

می‌پردازد؟ آیا سامانه به قشر یا محدوده تحصیلی خاصی محدود است یا مسائل همه اقشار مختلف مردم را پوشش می‌دهد؟ آیا تنها به مسائل نظری، نظر دارد یا مشکلات و ناهنجاری‌های اجتماعی نیز در محدوده بررسی سامانه قرار دارند؟

الف) محدوده موضوعی

محدوده موضوعی سامانه پیشنهادی، علوم و معارف قرآنی به معنای عام آن است.

۱. علوم قرآنی

علوم قرآنی به مجموعه‌ای از علوم اطلاق می‌شود که برای فهم و درک قرآن مجید، به عنوان مقدمه فراگرفته می‌شوند. به بیان دیگر، مباحثی که پیش از تفسیر قرآن و فهم آیات الاهی، آشنایی با آنها برای هر مفسر و محقق لازم است، مجموعه مباحث علوم قرآنی را تشکیل می‌دهند. برخی، شمار انواع این علوم را پنجاه، برخی هشتاد و برخی نیز چهارصد یا حتی بیشتر از آن ذکر نموده‌اند (زرقانی، ۱۴۱۶، ج: ۱؛ زرکشی، ۱۳۷۶، ج: ۹؛ سیوطی، ۱۴۱۶، ج: ۱۷).

۲. معارف قرآنی

مقصود از معارف قرآن، علوم و دانش‌هایی‌اند که در قرآن وجود دارند و محتوای قرآن را تشکیل می‌دهند. پس همه مطالبی که در قرآن کریم وجود دارد «معارف قرآن» خوانده می‌شوند که مهمترین آنها عبارتند از عقاید، اخلاق و احکام (معرفت، ۱۳۷۸: ۸). در مجموع می‌توان گفت که محدوده موضوعی سامانه مسئله‌یابی قرآنی، مسئله یا موضوعی است که اصل مسئله و یا راهکارهای رویارویی با آن در قرآن کریم باشد و یا مفسران به گونه‌ای آن را در ارتباط با آیات قرآن کریم بدانند. یک مسئله ممکن است به چند دانش مربوط باشد و از این‌رو، مسائل همه آن دانش‌ها خواهد بود، ولی دانشمندان هر رشته با توجه به تخصصی که دارند به بررسی مسئله یاد شده خواهند پرداخت. برای نمونه مسئله و وحیانی بودن الفاظ قرآن کریم شاید برای کلام، عرفان، تفسیر و... مسئله باشد و دانشمندان در این چند حوزه می‌توانند به وحیانی بودن الفاظ پرداخته و هر کدام از حوزه تخصصی خود، مسئله یاد شده را بررسی کنند.

ب) محدوده جغرافیایی

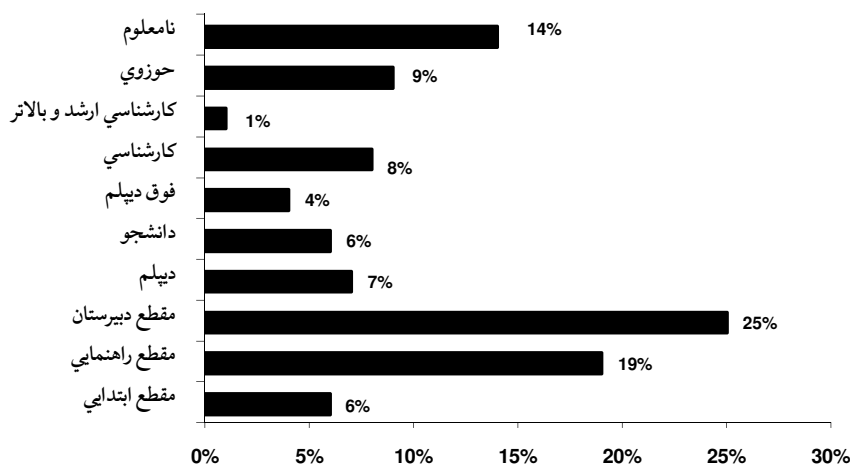
محدوده جغرافیایی سامانه، استکشاف مسائل قرآنی جامعه ایران است. هر چند در بررسی مسئله و ارائه راه کارهای حل آن از نگاه به بیرون ایران نیز غافل نخواهیم شد؛ زیرا چه بسا مسائلی که ورودی آن خارج از کشور بوده و با توجه به انتقال سریع اطلاعات و با وجود

غول‌های بزرگ رسانه‌ای، ممکن است یک پرسش به سرعت به مسئله‌ای تبدیل شود؛ چنان‌که در بررسی مسائل نیز باید به ویژگی‌های اقلیمی توجه داشت. چه بسا مسئله‌ای وجود داشته باشد که در برخی از استان‌ها مسئله مهمی باشد، ولی در دیگر استان‌ها آن مسئله مطرح نباشد. نمونه این‌گونه مسائل، نبودن نام حضرت علی **۷** در قرآن است که در استان‌هایی همانند سیستان و بلوچستان مسئله‌ای مهم و برای برخی سرنوشت‌ساز ولی در استان قم پرسشی غیر فراگیر است.

ج) محدوده تحصیلی

با توجه به این‌که محدوده جغرافیایی مسئله‌یابی سرتاسر ایران است، محدوده تحصیلی نیز از مقطع ابتدایی تا تحصیلات عالی و دکتری تعریف شده است، ولی پرسش‌ها و مسئله‌های افراد با تحصیلات مختلف، متفاوت است. چنان‌که درصد آسیب‌پذیری افراد نیز مختلف است. در بررسی نزدیک به شصت هزار پرسش از اقشار مختلف مردم در باب امور دینی مشخص شد که نزدیک به ۲۵٪ پرسش‌گران، زیر دیپلم و در مقطع دبیرستان بوده‌اند.

سطح تحصیلات پرسش‌گرانی که در طول سالیان متمادی، پرسش‌های خود را برای مرکز فرهنگ و معارف قرآن فرستاده بودند، از این قرار است:

با بررسی این نمودار روشن می‌شود که صرف نظر از تحصیلات نامعلوم، بیشترین پرسش‌ها به ترتیب از آن افرادی است که سطح تحصیلات آنان مقطع متوسطه، راهنمایی، تحصیلات حوزوی، کارشناسی، دیپلم، دانشجو، ابتدایی، فوق دیپلم و کارشناسی ارشد و بالاتر است.

نکته قابل توجه این است که هشتاد درصد پرسش‌گران، تحصیلات متوسطه به بالا داشته‌اند و از سویی بیش از پنجاه درصد پرسش‌گران را دانش‌آموزان تشکیل داده‌اند. این نمودار همچنین نشان می‌دهد که پرسش‌گری افرادی که دارای تحصیلات متوسطه هستند از دیگر اقشار بیشتر است و دغدغه‌مندی برای دریافت پاسخ‌ها نیز نشان‌دهنده آن است که اثرپذیری این افراد نیز فزون تر است.

حوزه‌های مسئله‌شناسی

مسائل و مشکلات دینی، به دو بخش عمده قابل تقسیم‌اند:

الف) مشکلات نظری و معرفتی، شامل پرسش‌ها و شبهه‌های ناظر به معارف دینی که در ذهن و اندیشه مخاطب وارد می‌شود و از همین رو، پاسخ نظری و فکری می‌طلبد.

ب) مشکلات عملی و رفتاری که شامل معضلات و ناهنجاری‌های رفتاری و کاستی‌ها یا تضادهای مرتبط با تربیت و فرهنگ دینی می‌شود و مباحث نظری به تنهایی پاسخ‌گوی آن نیست.

در تقسیمی دیگر حوزه‌های اصلی پژوهش در مسئله‌شناسی را می‌توان به سه حوزه اصلی تقسیم کرد:

الف) حوزه باورها: یعنی مسائل قرآنی که در جامعه وجود دارد و دلیل آن این است که مردم از حیث عقاید مشکل داشته و از آن جا که به مطلب مورد نظر باور ندارند، این امر مشکلاتی در جامعه پدید آورده است. برای مثال، شاید برخی قرآن را کلام خدا ندانسته، آن را ساخته ذهن نبی مکرم اسلام ⁹ بدانند. چنین افرادی به وحیانی بودن کلمات قرآن ایمان نداشته و مشکل آنها در باورهایشان است. البته چه بسا این مشکل ریشه در باور دیگری داشته باشد و برای مثال، تلقی و تصور آنان این باشد که محال است موجودی مادی بتواند با خداوند که موجودی فرامادی است، ارتباط برقرار کند. چنان‌که ممکن است این باور در عمل نیز نتایجی داشته باشد و برای مثال، با توجه به این باور، می‌پذیرد که ممکن است قرآن دارای نارسایی‌هایی داشته باشد.

ب) حوزه ارزش‌ها: برخی از مسائل قرآنی وجود دارد که در حوزه باورها، در آنها اشکالی وجود ندارد و جامعه باورهای مطلوب و صحیحی دارد ولی در عین حال که مطلب را از حیث اعتقادی باور دارند، ولی در ارزش بودن آن تردید دارند و از این رو، جامعه آنچه باید انجام دهد را انجام نمی‌دهد. نمونه آن سرپرستی مرد بر خانواده است که از آیه شریفه «الرجال قوامون علی النساء...» استنباط می‌شود. در این مورد این مسئله برای بسیاری از

خانواده‌ها ممکن است وجود داشته باشد که واگذاری سرپرستی خانواده به مردان سبب مردسالاری و دیکتاتوری می‌شود. آیا بهتر نبود خداوند متعال به جای آن که سرپرستی امور را به مرد واگذار کند. مدیریت را به طور مشترک برای زن و مرد قرار می‌داد. در این مسئله افرادی که این پرسش برایشان به وجود آمده می‌دانند که اعتقاد دارند که این سرپرستی به مردان واگذار شده، ولی مشکل آنان این است که واگذاری چنین مسئولیتی ضد ارزش است.

مسئله دیگر نصف بودن ارث زنان است که در قرآن بدان اشاره شده است (نساء: ۱۱ و ۱۷۶) و شاید پذیرفتن این آموزه قرآنی برای برخی سخت باشد و در ارزش بودن آن تردید کنند؛ یعنی می‌دانند که این حکم الهی است و به الهی بودن آن باور دارند، ولی در ارزش بودن آن تردید دارند. البته این مشکل می‌تواند حوزه‌های دیگر را نیز تحت تأثیر قرار دهد به گونه‌ای که در عین حال که آن را باور دارند از انجام آن خودداری کنند و حتی به سبب ضد ارزش دانستن آن، در باور و اعتقاد به محتوای آن نیز تردید کنند. یعنی ارزش ندانستن آن موجب دست برداری از اعتقاد بدان خواهد شد.

ج) حوزه عمل کردها: این حوزه مسائلی را در برمی‌گیرد که به رفتار و کردار افراد جامعه مربوط می‌شوند. برخی از مسائل به گونه‌ای است که شاید افراد جامعه آن را باور داشته باشند و حتی رعایت و عمل کردن بدان را ارزش نیز تلقی کنند، ولی در حوزه کردار به دلایل مختلف از عقاید و ارزش‌ها فاصله گرفته می‌شود. برای نمونه یکی از مسائل رایج در جامعه، بدحجابی برخی از بانوان است در حالی که قرآن کریم بر لزوم رعایت حجاب تصریح و تأکید کرده است.

این مشکل می‌تواند یا بدان دلیل باشد که برخی افراد جامعه به وجوب و لزوم حجاب اعتقادی ندارند (حوزه باورها) که البته، در ایران شمار این افراد بسیار کم است و یا این که به رغم این که به لزوم و وجوب حجاب باور دارند، در ارزش بودن حجاب تردید روا داشته و برای مثال، می‌گویند که چرا خداوند خالق زیبایی‌ها، نمایانند زیبایی‌های زن به دیگران را جایز ندانسته است. (حوزه ارزش‌ها).

دسته سوم نیز وجود دارند که می‌دانند حفظ و رعایت حجاب واجب است و نیز می‌دانند حفظ حجاب یک ارزش است، ولی به سبب برخی علل و عوامل همانند حضور در جمع افراد بدحجاب، مدگرایی افراطی، تجدد نمایی و... از رعایت حدود و حفظ حجاب شرعی سر باز زده و این حکم الهی را رعایت نمی‌کنند (حوزه عملکردها).

مشکلات عملی و رفتاری به دو قسم عمده قابل تقسیم اند:

۱. حوزه فردی؛ مسائلی که رفتار افراد، احساسات و شخصیت آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. شناخت این مسائل از آن رو مهم است که در بسیاری از موارد پس از بررسی و ریشه‌یابی مسئله روشن می‌شود. برای حل مسئله باید افراد، افکار، باورها و ارزش‌های آنان را تغییر داد تا مسئله حل شود و گاه پیش از آن که مسئله به مسئله‌ای اجتماعی تبدیل شود، با اصلاح و حل مسئله فرد یا افرادی که دچار مشکل شده‌اند، می‌توان از بروز و ظهور مسائل اجتماعی جلوگیری کرد.

۲. حوزه اجتماعی؛ مسائلی که در حوزه‌های اجتماعی، نهادها و سیستم‌های اجتماعی آنها مرتبط شده و اجتماع را تحت تأثیر قرار داده است.

از آن‌جا که هر یک از این اقسام اقتضای شیوه خاصی در مطالعه و پاسخ‌گویی دارد، باید از هم تفکیک شوند. هر چند در ریشه‌یابی مسایل نباید این نکته را از نظر دور داشت که مشکلات نظری و عملی و نیز مسائل اعتقادی، ارزشی و هنجاری، ارتباط تنگاتنگ با هم دارند. مسائل اعتقادی در عمل تأثیر گذاشته و سبب می‌شوند که کردار و رفتار فرد و جامعه تغییر کند، مسائل فردی پس از مدتی به جامعه سرایت کرده و همگانی می‌شود. چنان‌که ممکن است در برخی موارد به سبب عمل نکردن به برخی هنجارها و ارزش‌ها رفته رفته حوزه مسائل عملی و هنجاری به حوزه مسائل اعتقادی نیز راه یابد.

این نکته مورد توجه قرآن نیز قرار گرفته است. از منظر قرآن، در برخی موارد عمل نکردن به مقتضای باورها سبب می‌شود در حوزه باورها نیز خلل ایجاد شود. چنان‌که خداوند متعال می‌فرماید: (ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ أَسَاءُوا السُّوْأَىٰ أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَ كَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِئُونَ)؛ سپس کار کسانی که اعمال بد مرتکب شدند به جایی رسید که آیات خدا را تکذیب کردند و آن را به سخره گرفتند! (روم، ۱۰)

در تاریخ نیز زندگی بسیاری از یاغیان و جانان نشان می‌دهد که آنها در آغاز کار چنین نبودند و قلب‌های آنها دست کم منور به نور ضعیفی از ایمان بود ولی ارتکاب گناهان پی در پی سبب شد که روز به روز از ایمان و تقوا فاصله بگیرند و در نهایت، به ورطه کفر فرو غلطند (مکارم شیرازی و دیگران، ۱۳۷۵، ج ۱۶: ۳۷۵).

روش‌های کشف و تبیین مسائل

مهمترین گام‌هایی که در راستای مسئله‌شناسی باید برداشته شود به قرار زیراند:

شناسایی مسائل: در این مرحله با بررسی و جست‌وجو در پرسش‌های آحاد مردم، سخنرانی‌های شخصیت‌های مهم (در مواردی که به مسائل اشاره یا تصریح کرده‌اند)، بررسی

سایت‌ها، مقالات، پایان‌نامه‌ها و... تمام موضوعات مهم و آنچه ممکن است مسئله باشد، شناسایی و به سامانه عرضه خواهد شد.

تحلیل داده‌ها: در این مرحله و پس از عرضه موضوعات و مسائل، به سامانه، با توجه به آمارها، نمودارها و بررسی پرسش‌ها، مقالات، مصاحبه‌ها و... روشن می‌شود مسئله‌هایی که استکشاف شده‌اند تا چه حد امروزی و مورد ابتلای جامعه‌اند.

تشکیل گروه‌های کانونی (Focus Groups) و بررسی مسائل شناسایی شده؛

اولویت‌بندی مسائل با توجه به اولویت‌های مشخص شده؛

بررسی دوباره مسائل دارای اولویت و مشخص کردن زیر مسائل و مسائل بالادستی آن؛

تنظیم منطقی و علمی مسائل بر اساس فهرست وارده درختی علوم و معارف قرآن؛

ارائه مسائل شناسایی شده و راه‌حل‌ها به خروجی‌های پیش‌بینی شده.^۱

شناسایی اولیه

شناسایی اولیه مسائل می‌تواند به روش‌های زیر انجام گیرد:

۱. تصریح یا اشاره قرآن یا روایات به مسائل

در برخی از موارد، قرآن کریم یا روایات معصومین؛ به گونه‌ای مسئله‌ای را بیان می‌کنند. این گونه آیات و روایات به خوبی می‌توانند نشان‌دهنده مسائل فرهنگی عمومی باشند. برای نمونه، وقتی قرآن می‌فرماید «مسلمانان قرآن را مهجور قرار داده‌اند» (فرقان، ۳۰)، در می‌یابیم که «مهجور ماندن قرآن» از مسائل جامعه به حساب می‌آید.

شاید کسی ادعا کند که آنچه در قرآن یا روایات آمده که می‌توان از آن، معضل، مشکل و یا مسئله را کشف کرد، نمی‌تواند برای جامعه امروزی مسئله باشد، ولی این ادعا قابل قبول نیست تا زمانی که ثابت نشده حکم موجود در قرآن، به زمان یا افراد خاصی اختصاص دارد، احکام موجود در قرآن برای همه بشریت است و آن‌ها در طول تاریخ جاودانه‌اند و مسائلی که از قرآن استکشاف می‌شود نیز همین‌گونه‌اند.

اگر از این دلیل نیز صرف نظر کنیم، مسائل کشف شده از قرآن یا روایات دست کم در زمانی مسئله مهم جامعه بوده و اهمیت آن به گونه‌ای بوده که خداوند یا امامان بدان اشاره کرده‌اند. اینک باید بررسی شود که آیا آن مسئله حل شده یا هنوز نیز از مسائل فرهنگ عمومی جامعه به شمار می‌رود.

۱. توضیحات کامل در سامانه پیشنهادی آمده است.

برای تشخیص اهمیت و اولویت یک موضوع از نظر قرآن نیز، یکی از بهترین راه‌های تشخیص اهمیت آن، بررسی تعداد آیاتی است که به موضوع اختصاص یافته، برای نمونه، مسائل «توحید» آیات بسیار زیادی از قرآن را به خود اختصاص داده که با بررسی آماری و مقایسه محتوای آیات توحیدی با دیگر آیات، می‌توان اهمیت و اولویت توحید در قرآن را اثبات کرد.

بررسی پرسش‌های مردم

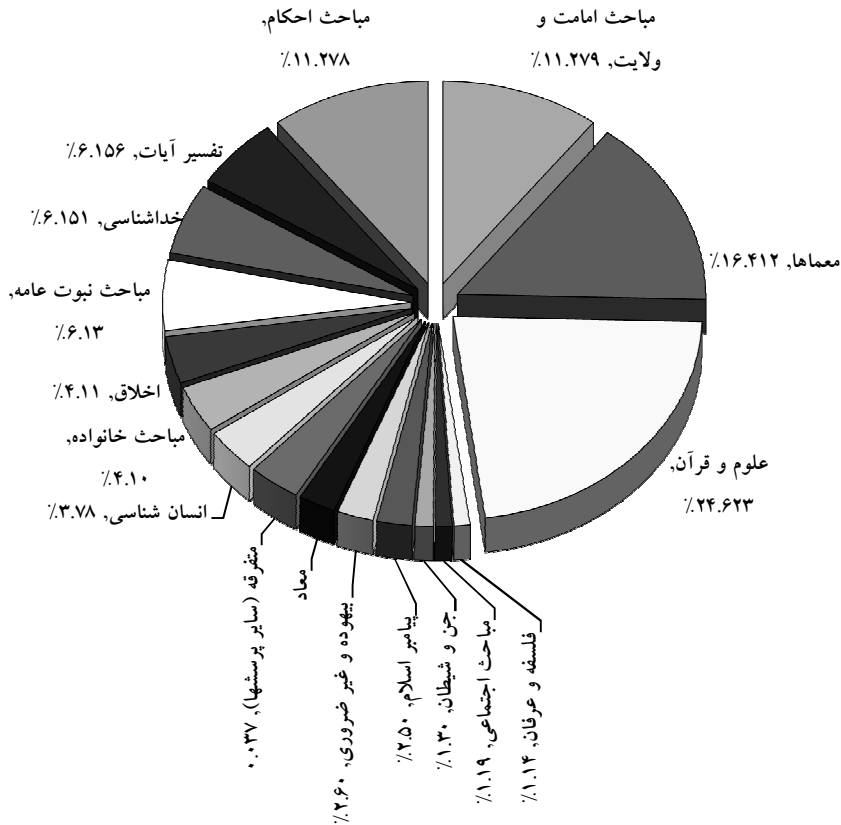
فزونی و فراوانی پرسش‌ها در یک حوزه می‌تواند نشان‌دهنده وجود مشکل در آن ناحیه باشد. برای نمونه در تحقیق فراوانی پرسش‌های دانش‌آموزی مدارس شهرستان کرج - که با جامعه آماری ۲۰۰۰ پرسش در هر یک از مقاطع راهنمایی و دبیرستان مدارس پسرانه و دخترانه نواحی چهارگانه آموزش و پرورش کرج، انجام شد - نتایج زیر به دست آمد:

مسئله رابطه دختر و پسر حجم بالایی از پرسش‌ها را به خود اختصاص داده و نخستین دغدغه در مدارس است. پرسش‌های بخش احکام، دومین اولویت دانش‌آموزان بوده که از نظر فراوانی به ترتیب درباره نماز، حجاب و روزه بوده است. نیز حجم اندکی از پرسش‌ها را مباحثی چون اخلاق، عرفان، رسانه، سیاست و دیگر موضوعات و مسایل اجتماعی تشکیل داده‌اند. (www.porsjoo.com/fa/node۸۲۹۹).

با توجه به این داده‌ها می‌توان حدس زد که مسئله رابطه دختر و پسر هم اینک، چه بسا از مسائل مهم جامعه باشد.

نکته مهمی که در این باره نباید از آن غفلت شود این است که گاه، فزونی پرسش‌ها در یک موضوع، می‌تواند خود نشان‌دهنده یکی از معضلات اشاره شده در قرآن باشد؛ برای نمونه در بررسی هزاران پرسشی که مردم تهران در مسابقه «بهترین پرسش» مطرح کرده بودند، از سوی نگارنده روشن شد که حجم بالایی از پرسش‌های مردم به معماهای قرآنی اختصاص دارد. در واقع یکی از مسائل جامعه و فرهنگ عمومی کشور در مباحث قرآنی این است که «آنان نمی‌دانند چه پرسند». توجه به آمارها و نمودارهایی که از بین هزاران پرسش قرآنی که مردم تهران در ماه مبارک رمضان برای مسئولان برگزارکننده این مسابقه ارسال کرده بودند شاهدی گویا بر این مدعاست. آنچه بر واقع‌نمایی این طرح می‌افزاید این است که طراحان مسابقه از مردم تهران خواسته بودند تا بهترین پرسش‌های خود را مطرح کنند تا به آنان جوایزی اهدا شود و از این رو، مردم تلاش می‌کردند از ارائه پرسش‌های غیر واقعی، غیر مهم و... پرهیز کرده و بهترین پرسش‌ها را ارائه کنند، اما با این همه، نمودار موضوعی پرسش‌ها به قرار زیر است:

درصد موضوعات پرسش‌های ارائه شده در «مسابقه بهترین پرسش»

چنان‌که در این نمودار مشاهده می‌شود، بیشترین پرسش‌ها در حوزه علوم قرآن است و دومین موضوعی که بیشترین پرسش‌ها را به خود اختصاص داده است، معماهای قرآنی‌اند. به بیان روشن‌تر نزدیک به یک چهارم پرسش‌های مردم در نمایشگاه قرآن که غالباً افراد مومن و قرآن‌دوست از آن بازدید می‌کنند- به علوم قرآنی و ۱۶٪ پرسش‌ها مربوط به معماهای قرآنی بوده‌اند.

بررسی سخنرانی‌ها و آثار مکتوب امام خمینی (ره) مقام معظم رهبری، شهید مطهری و دیگر اندیشمندان فرزانه:

از آنجا که اندیشمندان فرزانه، دغدغه بررسی و پاسخ‌گویی به مسائل روز جامعه را دارند، بررسی اندیشه‌های آنان سبب می‌شود تا بتوان مسائل جامعه را شناسایی کرد.

بررسی پایان‌نامه‌ها، مقالات و کتاب‌های مربوط به قرآن؛ برای مسئله‌شناسی هوشمند: بررسی موضوعات پایان‌نامه‌ها، مقالات و کتاب‌های مربوط به قرآن به دو دلیل مهم است: نخست، شناسایی موضوعات و مسائلی که غالباً بدان پرداخته شده و دیگر شناسایی مسائل و موضوعاتی که به رغم اهمیت آن‌ها، توجه کافی به آن نشده است.

بررسی همایش‌ها؛ با توجه به این که در همایش‌ها غالباً مسائل مبتلا به جامعه بررسی و مورد توجه قرار می‌گیرند، همایش‌های قرآنی‌ای که در سال‌های اخیر در سطح بین‌المللی یا کشوری برگزار شده‌اند، می‌تواند راهنمای پژوهشگران به سوی مسائل قرآنی باشد.

مصاحبه با کارشناسان؛ مصاحبه با کارشناسان در دو مرحله انجام خواهد شد؛ مرحله نخست که هم اکنون موضوع بحث است، برای شناسایی اولیه مسائل است و مرحله دوم، در تشکیل کارگروه‌هاست که در مباحث ورودی‌های سامانه بدان اشاره خواهد شد.

افزون بر آنچه گذشت، مراکز پژوهشی، آموزشی، بررسی سایت‌ها و دیگر مواردی که در مبحث ورودی‌های سامانه بدان خواهیم پرداخت، همگی می‌تواند راهنمایی برای کشف مسائل باشد.

ساختار سامانه

سامانه پیشنهادی در نگاهی کلی و از حیث محتوایی دارای سه بخش اصلی ورودی‌ها، پردازش و خروجی‌هاست؛ در بخش ورودی‌ها، موضوعات مقالات، کتاب‌ها، پرسش‌ها، شبهات، پایان‌نامه‌ها و... به سامانه عرضه می‌شود. در بخش پردازش، با توجه به داده‌های پیشینی، موضوعات مهم و آنچه ممکن است مسئله باشد، مشخص شده و در ادامه، با دو روش دلفی و یا تشکیل گروه‌های کانونی، مسائل و موضوعات مهم شناسایی و جایگاه آن در فهرست موضوعات مشخص خواهد شد.

موضوعات و مسائل شناسایی شده، به بخش خروجی‌ها عرضه شده و در آن بخش با توجه به سطح و عمق ابتلا، جغرافیای مسئله و... خروجی‌های مورد نیاز به پژوهشگران و مراکز قرآنی پیشنهاد خواهد شد.

در ادامه به ساختار و گردش کار سامانه پیشنهادی نظری افکنده و در ادامه به تبیین ورودی‌ها و خروجی‌های سامانه خواهیم پرداخت:

ب) ساختار اداری

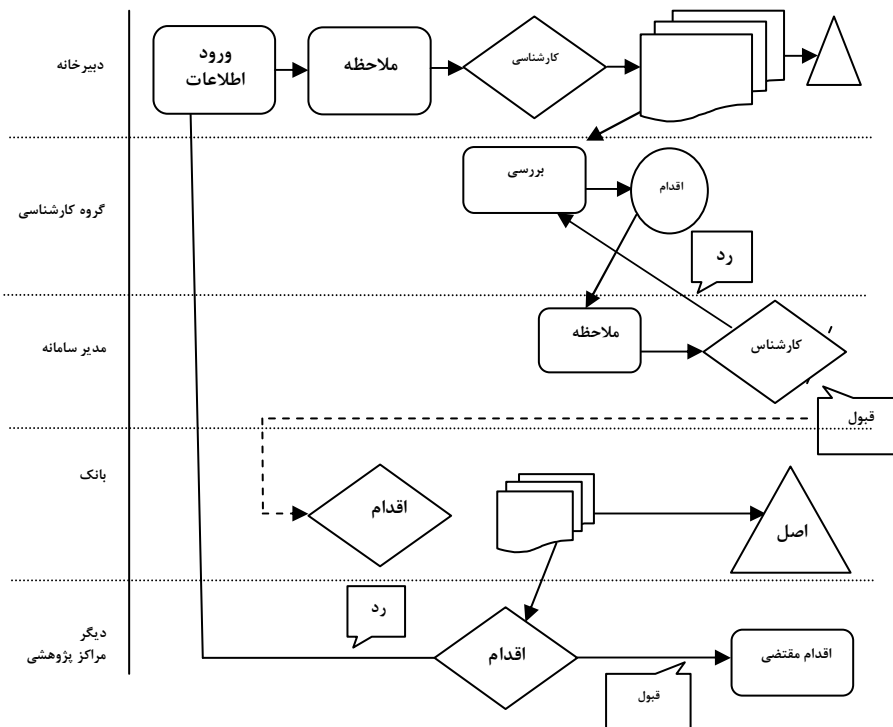
سامانه پیش گفته و پیشنهادی از حیث اداری دارای پنج بخش زیر است:

۱. مدیر سامانه؛
۲. گروه‌های کارشناسی؛
۳. مراکز پژوهشی همکار؛
۴. دبیرخانه؛
۵. بانک؛

در ادامه - پس از بررسی گردش کار ورودی تا خروجی مسائل - شرح وظایف بخش‌های یاد شده را بررسی خواهیم کرد.

ج) گردش کار

بخش اجرایی سامانه مسئله‌یابی

(د) شرح وظایف بخش‌ها**۱. وظایف مدیر سامانه**

۱. سامان‌دهی و تدبیر امور سامانه بر اساس سیاست‌ها و خط‌مشی‌های مصوب پژوهشگاه
۲. رصد مستمر مسائل از طریق ورودی‌ها؛
۳. بررسی و ارجاع مسائل به بانک؛
۴. دستور تهیه آمارها و نمودارها و تحلیل‌های کاربردی از مسائل برای مدیران بالادستی
۵. ارسال مسائل به سازمان‌ها، پژوهشکده‌ها و نهادهای مصرف‌کننده؛
۶. پیشنهاد ساز و کار لازم برای آینده‌پژوهی در مسائل مربوطه؛
۷. ارائه گزارش عمل‌کردهای ماهانه، سه‌ماهه و سالانه برای مدیران بالادستی و مراکز همکار؛
۸. شرکت در جلسات گروه کارشناسی و مدیریت جلسات؛
۹. ارسال مسائل کشف شده به مراکز هدف و پی‌گیری نتایج؛
۱۰. ارائه پیشنهاد لازم برای خروجی‌ها با توجه به نوع مسائل (پاسخ‌دهی، همایش تهیه کتاب، مقاله، پایان‌نامه، رایحه به سایت، و...)

۲. وظایف دبیرخانه

۱. دریافت مستمر اطلاعات از مراکز و مبادی ورودی و تفکیک ورودی اطلاعات به اشکال زیر:
 - از حیث محیطی: الف) درون و برون سامانه؛ ب) مبادی ورودی (مراکز، اشخاص حقیقی، سایت‌ها و...)
 - از حیث موضوعی و ساختاری (با توجه به ساختارهای گروه‌ها)
 - از حیث نوع تحقیق (کاربردی، بنیادی، راهبردی، توسعه و...)
 - از حیث اولویت (اولویت نخست و دوم)
 - ورود اطلاعات به نرم افزار بانک سامانه
۲. در این مرحله به جاست تا آن جا که ممکن است، این اطلاعات در سامانه درج شوند. مسئله، موضوع، موضوعات بالادستی و فرودستی، مبانی تولید مسئله (شبهه، پرسش، کتاب، مقاله، و...). در صورتی که مبانی یکی از موارد زیر باشد مناسب است تا آنجا که ممکن است به این مشخصات اشاره شود، نام و نام خانوادگی شبهه‌کننده، شهر، کشور، مذهب، تاریخ، و

در صورتی که کتاب باشد، مناسب است به این مشخصات اشاره شود نام کتاب، نویسنده، موضوع، اطلاعات شابک، و...

۳. تحلیل اولیه از حیث آماری و تهیه نمودارها؛

۴. مشخص کردن مکان موضوع یا مسئله در ساختار؛

۵. نیمه هوشمند سازی اطلاعات با ارجاع مترادف‌ها، حذف اطلاعات زاید نمایه‌سازی با

نمایه‌های، پیش هم‌آرا و

• طبقه‌بندی اطلاعات و ارجاع به گروه کارشناسی؛

• دریافت نتیجه اطلاعات گروه کارشناسی و ارسال آن برای مدیر سامانه؛

• انجام دیگر اموری که به وسیله مدیر ابلاغ می‌شوند.

۳. گروه کارشناسی

مهمترین وظایف گروه کارشناسی به شرح زیر است:

۱. تشکیل جلسات مستمر برای بررسی منطقی (تشخیص مسئله)؛

۲. تبدیل موضوع یا مشکل به مسئله و تجزیه مسئله؛

۳. تعیین سنخ مسئله؛

۴. اولویت‌بندی مسئله؛

۵. پیشنهاد نوع پژوهش مورد نیاز (کاربردی، بنیادی، راهبردی)؛

۶. پیشنهاد ارجاع مسئله به یکی مراکز آموزشی، پژوهشی یا ترویجی؛

۷. شناسایی مراکز و پیشینه تحقیقات همسو و معرفی آنها؛

۸. تشخیص موضوعاتی که در آینده به‌عنوان مسئله رخ خواهند نمود (آینده پژوهی)؛

۹. ارائه راه‌حل‌های مورد نیاز برای مسائل مهم.

۴. بانک

در بانک این اقدامات باید انجام شود:

۱. ذخیره خود کار و دسته‌بندی شده اطلاعات موجود؛

۲. حفظ اطلاعات و تهیه نسخه پشتیبان مورد نیاز؛

۳. آسان‌سازی دریافت اطلاعات از نرم افزارها، مراکز و کاربران؛

۴. طبقه‌بندی مخاطبان و مراکز هدف؛

۵. مشخص کردن سطح دسترسی (و حذف و اضافه) مراکز و کاربران؛

۶. ارسال اطلاعات به مراکز هدف به صورت خود کار و آنلاین؛

۷. امکان برون‌دادهای متنوع و آنلاین (پست الکترونیک (Email)؛ کتاب‌های eBook، چاپ و...).

۵. مراکز همکار

انتظار می‌رود مراکز همکار اقدامات زیر را انجام دهند.

۱. همکاری مستمر با سامانه جهت ارسال مسائل استکشافی آن مراکز؛
۲. بررسی و کارشناسی مسائل ارسال شده از سوی سامانه و بازبینی اولویت‌ها با توجه به توانایی‌ها، شرح وظایف و...؛
۳. اعلام همکاری برای حل مسائل با توجه به بند دوم؛
۴. ارجاع مسائل به سامانه در صورت نیاز به تکمیل، اصلاح و...؛
۵. شرکت در جلسات مورد درخواست و ارائه مشورت‌های لازم و گزارش‌های مورد نیاز به مدیر سامانه.

د) ویژگی‌های پیشنهادی برای سامانه

۱. باید نیمه هوشمند باشد تا بتواند بدون نیاز به دخالت افراد، داده‌های مناسبی ارائه کند. در همین راستا باید دو اقدام اساسی صورت گیرد:

الف) تمامی اصطلاحات علوم و معارف قرآن که نظامنامه و فهرستواره آن در مرکز فرهنگ و معارف قرآن «تدوین شده» به همراه سیستم ارجاعات، مترادف‌ها، سرشاخه‌ها، زیرشاخه‌ها و... به نرم افزاری ارائه شود و نرم افزار با توجه به داده‌هایش، مطالب را هماهنگ کند.

ب) تمام حروف اضافه، حروف ربط، اسمای اشاره و... به نرم افزار ارائه شود تا نرم افزار بتواند بدون توجه به این حروف و اسم‌ها، داده‌هایش را تنظیم کند.

ج) امکان به روزآوری آسان و برای همه مراکز و اعضا: سامانه باید به گونه‌ای طراحی شود که همه افراد بتوانند مراکز، دانشگاه‌ها، صاحب نظران، و... را به سامانه بیفزایند و در عین حال، برای نشان دادن آنچه افزوده شده باید نیازمند تأیید مدیر سامانه باشد. در این باره سامانه‌ای همانند «ویکی پدیا» مناسب است.

ورودی‌های سامانه

همانگونه که پیش از این اشاره شد، سامانه پیشنهادی دارای سه بخش اصلی ورودی‌ها، پردازش و خروجی است؛ مهم‌ترین ورودی‌های اطلاعات سامانه عبارتند از:

۱. تصریح یا اشاره قرآن کریم یا روایات به مسائل

۲. مراکز پژوهشی قرآنی

مراکز قرآن پژوهی از مهم ترین ورودی های مسائل هستند. در مراکز قرآن پژوهی، بیشتر به مسائلی پرداخته می شود که یا موضوعات نوپدید و روز آمدی داشته باشد و یا از مسائل و مشکلاتی باشد که انتظار می رود که قرآن به آن پرداخته و راه حلی برای آن عرضه کرده است. پس با بررسی موضوعاتی که در مراکز قرآن پژوهی در دست اقدام است یا در اولویت انجام قرار دارد، می توان مسائل را شناسایی کرد.

۳. مراکز آموزشی

مراکز آموزشی نیز می توانند در شناسایی مسائل قرآنی و نیز در ارائه راه حل های مناسب نقش بسزایی داشته باشند. مدیران و کارشناسانی که در این مراکز فعال هستند، می کوشند مسائل را به گونه ای شناسایی کنند و سرفصل هایی که برای آموزش در نظر می گیرند با نیازهای مخاطبان و گاه با نیازهای جامعه هماهنگ باشد، پس با بررسی سرفصل های آموزش و گاه با مصاحبه با مدیران این مراکز می توان مسائل قرآنی فرهنگ جامعه را شناسایی کرد. مراکز آموزشی نیز به دو بخش قابل تقسیم اند: الف) مراکز دولتی و نهادها و؛ ب) مراکز مردمی.

مراکز دولتی و نهادها نیز به نوبه خود در چندبخش فعالیت می کنند: الف) قرآن آموزی به مفهوم آموزش روحانی، روان خوانی، و تجوید قرآن کریم؛ ب) قرآن پژوهی به مفهوم آموزش اساتید قرآن، قرآن پژوهان و کارشناسان قرآنی.

۴. مراکز پاسخ به پرسش ها

مراکز پاسخ به پرسش ها، از مهم ترین مراکز برای شناسایی مسائل جامعه هستند. بررسی آماری و نموداری پرسش های مطرح شده از سوی مردم سبب می شود تا کارشناسان بتوانند مسائل جامعه را بدرستی و با توجه به آمارها بررسی و تجزیه و تحلیل کنند.

۵. کارشناسان

کارشناسان علوم و معارف قرآن اگر مهم ترین ورودی برای شناخت مسائل نباشند، دست کم، از مهمترین ورودی های شناخت مسائل، به شمار می روند. کارشناسان از یک سو به سبب تدریس در حوزه یا دانشگاه، با مسائل امروز جامعه و دست کم با مسائل اقبال تحصیل کرده، آشنا هستند از طرفی به سبب تخصص و دغدغه های قرآنی که دارند و نیز به دلیل پرسش ها و شبهاتی که مطرح می شود و یا به دلیل درخواست موضوع برای پایان نامه ها از سوی

دانشجویان و طلاب، بسیاری از مسائل را می‌شناسند و می‌توانند به‌خوبی اولویت‌ها را شناسایی کنند.

توجه به کارشناسان از جهت دیگری نیز در مسئله‌شناسی اولویت است. اگر این دسته مسائل را به‌خوبی بشناسند و یا مسائل به آنها معرفی شود، می‌توانند در حل مسائل بهترین کمک را کرده و سمت و سوی تحقیقات قرآنی را سامان داده و مقالات، کتاب‌ها و پایان‌نامه‌ها را به سوی حل مسائل جامعه سوق دهند، ولی اگر مسائل به‌خوبی معرفی نشوند یا خود آنها نتوانند مسائل را شناسایی کنند، آنگاه پژوهش‌های قرآنی، نه تنها به سمت و سوی حل مسائل نمی‌رود، بلکه خود آنها گاه به مسئله تبدیل شده و باید عده دیگری بررسی کنند که چرا این‌گونه شده است.

به نظر می‌رسد یکی از مسائلی که امروزه جامعه را رنج می‌دهد و سبب شده تا بسیاری از پایان‌نامه‌ها، مقاله‌ها و گاه کتاب‌ها بسوی موضوعات غیر کاربردی، بی‌اهمیت و کم‌فایده سوق داده شوند، کم‌توجهی به دیدگاه‌های کارشناسان و یا کم‌توجهی برخی از اساتید به مسائل و مشکلات روز جامعه است.

۶. وب‌گاه (سایت) ها

وب‌گاه، تارگه، تارنما، سایت یا وب‌سایت (به انگلیسی: Web Site / Website) مجموعه‌ای از صفحات وب‌اند که دارای یک دامنه اینترنتی یا زیردامنه اینترنتی مشترک‌اند و روی تار جهان گستر شبکه^۱ اینترنت قرار می‌گیرند. این‌گونه صفحات، یکی از مهمترین ورودی‌های مسائل هستند. اهمیت سایت‌ها از چند جهت است:

۱. وجود انبوهی از مقالات، کتاب‌ها و نوشته‌ها روز آمد و بروز در سایت‌ها و وب؛
 ۲. کثرت مراجعه به سایت‌ها؛
 ۳. وجود تالارها و کانون‌های گفتمانی در بسیاری از سایت‌ها؛
 ۴. وجود بخش‌های پرسش و پاسخ در برخی سایت‌ها؛
- و ...

۷. وب نوشت (وبلاگ) ها

تفاوت عمده کتاب‌ها، مقالات و حتی سایت‌ها با وبلاگ‌ها، این است که در بلاگ نویسی، آزادی عمل فراوانی وجود دارد و در بسیاری از موارد، وب‌نویسان می‌توانند با نام‌های غیر واقعی و جعلی مطالب خود را ارائه کنند و این امر سبب می‌شود، بیش‌تر بتوانند منویات درونی خود را آشکار کرده و اساساً لایه‌های درونی جامعه در وبلاگ‌ها بهتر نمود پیدا می‌کند.

مطلب دیگری که بر اهمیت وبلاگ‌ها می‌افزاید، آمار چند میلیونی دسترسی کاربران اینترنتی و استفاده آنان از وبلاگ‌هاست. به هر روی، بررسی وبلاگ‌ها و آمارگیری از آنان یکی از بهترین راه‌های شناخت مسائل جامعه است.

۸. مراکز نشر قرآن و کتاب‌ها و آثار قرآنی

اگر مسئله‌شناسی را «شناخت شکاف یا اختلاف میان وضعیت یا امور موجود با وضع مطلوب» بدانیم و معتقد باشیم که مسئله‌شناسی و مسئله‌یابی، رشته‌ای است که یک سر آن به واقعیت‌های موجود جامعه و سر دیگر آن به آرمان‌های مطلوب، پیوند می‌خورد؛ نقش مراکز نشر قرآن و کتاب‌ها و آثار برای مسئله‌شناسی روشن می‌شود. با بررسی دقیق کتاب‌های قرآنی می‌توان وضعیت موجود را شناسایی کرده و فاصله آن را با وضعیت مطلوب مشخص نمود.

۹. مجله‌ها و نشریه‌های قرآنی

آنچه درباره‌ی شناسایی مراکز نشر قرآن و کتابها و آثار قرآنی گفتیم، درباره‌ی مجله‌ها و نشریه‌های قرآنی نیز مصداق می‌یابد. از این‌رو از توضیح آن در می‌گذریم.

تبیین خروجی‌های سامانه

طراحی خروجی‌های سامانه، مهم‌ترین بخش سامانه و هدف اصلی از ارائه این طرح است، اگر برای سامانه خروجی‌های مناسب و بهینه‌ای طراحی شود، می‌توان به نتیجه‌بخش بودن طرح امیدوار بود و در غیر این صورت، طرح ناکام و ابتر خواهد شد. در یک تقسیم ابتدایی، خروجی‌های سامانه را از زوایای مختلف می‌توان به بخش‌های زیر تقسیم کرد:

الف) از حیث کارکرد: (۱) علمی - پژوهشی؛ (۲) علمی - ترویجی؛ (۳) عمومی

ب) از حیث روش‌های استفاده از خروجی‌ها

چنان‌که گذشت، نتایج و خروجی‌های سامانه؛ یا موضوعات بایسته تحقیق هستند و یا مسائل مبتلا به جامعه. پرسش دیگری که در این زمینه خودنمایی می‌کند، چگونگی پرداختن به نتایج است؟ برخی موضوعات و مسائل در حدی هستند که با تدوین یک یا چند پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد و دکترا، مسئله حل شده و افق‌های ناکاویده موضوع، بررسی می‌شود، ولی در برخی از مسائل و موضوعات باید گام‌های جدی‌تری برداشته شود.

خروجی‌های سامانه از حیث روش‌های ارائه را می‌توان به شکل زیر تقسیم‌بندی کرد.

- ارائه موضوع برای پایان‌نامه‌های مناسب؛
- موضوع نشست‌های علمی؛
- راه‌اندازی سایت‌های علمی - پژوهشی، علمی - ترویجی و کاربردی؛
- تدوین متون آموزشی، پژوهشی؛
- تدوین مقالات؛
- همکاری‌های علمی - پژوهشی؛ و ...
- ...

ج) از حیث نوع خروجی‌ها

مطلب دیگری که در این میان پرداختن به آن مناسب است، نوع خروجی‌هاست. سوگ‌مندانه این مطلب هم اکنون، خود به مسئله‌ای تبدیل شده است. مسائل فراوانی وجود دارند که در آن‌ها چون به نوع خروجی توجه نشده، نه تنها مسائل برای اقشار مختلف جامعه حل نشده مانده، بلکه، شبهه‌ناخوانی دین و دین‌مداران در حل مسائل و پاسخ‌دهی به پرسش‌ها و شبهات در ذهن برخی تقویت شده است. اگر مسئله‌ای از راه فیلم و سریال، تولید شده، بهترین راه‌حل آن نیز تهیه فیلم‌ها و سریال‌های مناسب با موضوع است، شبهه‌ای که با یک پویانمایی ایجاد شده را نمی‌توان با تنها برگزاری نشست علمی یا تدوین مقالات پژوهشی، از ذهن مخاطبان زدود.

در متون دینی نیز به این مطلب توجه شده است. برای نمونه در روایتی آمده است: «ردوا الحجر من حیث جاء...» سنگ را از همان جا که آمد، به همان جا برگردانید (سیدرضی، ۱۴۱۴: ۵۳۰).

با توجه به نوع مسائل و موضوعات و سطح و عمق آن، خروجی‌ها را می‌توان این‌گونه تقسیم کرد: کتاب؛ مجله؛ نرم افزار؛ مقاله؛ فیلم‌نامه؛ پویانمایی؛ سخنرانی یا نشست علمی؛ تهیه خبرنامه؛ و...

د) از حیث مخاطبان

همان‌گونه که در وردی‌ها و برای شناسایی مسائل، توجه به مخاطبان اهمیت ویژه‌ای دارد، در خروجی‌ها نیز توجه به مخاطبان از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. مسائلی که برای نوجوانان وجود دارد با مسائلی که برای افراد پا به سن گذاشته و میان سال وجود دارد، بسیار متفاوت است. از این رو، خروجی‌های آن نیز باید متفاوت باشد. چه بسا کتاب، مقاله، فیلم، نمایش‌نامه و... که برای افرادی که ازدواج کرده‌اند، بسیار مناسب باشد ولی همین خروجی

برای افرادی که هنوز ازدواج نکرده‌اند، مسئله‌ساز باشد. خروجی‌های سامانه از حیث مخاطبان، خود دارای تقسیم‌هایی است که به برخی از آن اشاره می‌شود: از حیث مذهب؛ از حیث جنسیت؛ از حیث سطح تحصیلات؛ از حیث قومیت؛ از حیث زبان؛ از حیث کشور محل سکونت؛ از حیث ملیت؛ از حیث زبان؛ و یا ...

ه) از حیث سطح و عمق ابتلا

پس از شناسایی مسائل باید به سطح و عمق ابتلای مسائل نیز توجه شود. اگر مسئله‌ای همه‌گیر نشده و ویژه یک منطقه، قومیت و یا سن و شرایط خاصی است، خروجی آن نیز باید در همان سطح برنامه‌ریزی شود ولی اگر مسئله‌ای همگانی و عام است، خروجی آن نیز باید همگانی باشد.

خروجی‌ها از حیث‌های دیگر، به تقسیماتی دیگری نیز قابل تقسیم هستند که به جهت رعایت اختصار به همین مقدار بسنده شد.

در این مقاله، با نگاهی به وضعیت موجود و فاصله آن با وضعیت مطلوب، تلاش کردیم تا سامانه‌ای پیشنهاد دهیم که با اجرای آن امید می‌رود تحقیقات قرآنی هدف‌مند شده و بسوی مسائل قرآنی سوق داده شوند.

کتاب‌نامه

۱. قرآن کریم.
۲. نهج البلاغة
۳. توسلی، حسین (۱۳۸۰)، «جایگاه مسئله‌شناسی در ساماندهی پژوهش‌های دینی»، فصلنامه پژوهش و حوزه، پاییز، ش ۷.
۴. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ ق)، لسان العرب، بیروت: دار صادر، چاپ سوم.
۵. حُر عاملی، مُحَمَّد بن حسن (۱۴۰۹ ق)، تفصیل وسائل الشیعة، الی تحصیل مسائل الشریعة، قم: مؤسسه آل‌البت لایحیاء التراث.
۶. دهخدا و دیگران (۱۳۷۳)، لغت‌نامه، تهران: مؤسسه لغت‌نامه و دانشگاه تهران.
۷. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ ق)، المفردات فی غریب القرآن، تحقیق: صفوان عدنان، دمشق: دارالعلم الدار الشامیة.
۸. رضاییان (۱۳۸۲)، «مساله‌یابی و بازرسی در مدیریت»، نشریه توسعه مدیریت، ش ۴۹.
۹. رمضان‌زاده، حبیب‌الله (۲۰۱۰ م)، «بررسی مبانی تئوریک مدیریت بحران»، پایگاه مقالات علمی مدیریت www.system.parsiblog.com
۱۰. زرقانی (۱۴۱۶ ق)، مناهل العرفان فی علوم القرآن، لبنان: دارالفکر.
۱۱. زرکشی (۱۳۷۶ ق)، البرهان فی علوم القرآن، بکوشش محمد ابوالفضل، قاهره: احیاء الکتب العربیة.
۱۲. سیوطی (۱۴۱۶ ق)، الاتقان فی علوم القرآن، بکوشش سعید، لبنان: دارالفکر.
۱۳. صدری افشار، غلامحسین و دیگران (۱۳۸۸)، فرهنگ‌نامه فارسی (واژگان و علوم)، تهران: نشر فرهنگ معاصر.
۱۴. علوی، سید جعفر (۱۳۸۹)، مهارت‌های زندگی با نگاه دینی، (خودآگاهی، همدلی و حل مسئله)، مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی.
۱۵. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۷۵)، کافی، به کوشش غفاری، تهران: دارالکتب الاسلامیة.
۱۶. گروه مترجمان میثاق مدیران (۱۳۶۸) «حل مسئله»، نشریه میثاق مدیران، شماره ۲۵.
۱۷. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۴ ق)، بحار الانوار الجامعة لدرر أخبار الائمة الاطهار، بیروت: الوفاء.
۱۸. ابن خلف تبریزی، محمدحسین، (۱۳۶۱)، برهان قاطع، تهران: انتشارات امیر کبیر.
۱۹. محمدی، محمدعلی (۱۳۹۱)، شیوه پاسخ به پرسش‌های دینی، قم: مدیریت حوزه علمیه قم.
۲۰. معرفت، محمد هادی (۱۳۷۸)، علوم قرآنی، قم: انتشارات التمهید.
۲۱. مکارم شیرازی و دیگران (۱۳۷۵)، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیة..

22. <http://fa.wikipedia.or>23. <http://www.porsojoo.com/fa/node>.